

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Федоренка Володимира Валерійовича
«Військово-правове виховання військовослужбовців
Збройних Сил України: соціально-філософський аналіз»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Дисертаційна робота Володимира Валерійовича Федоренка присвячена важливій і, безперечно, актуальній проблемі. Адже проблема соціально-філософського аналізу військово-правового виховання військовослужбовців актуалізується в умовах сучасної воєнної глобалізації, поширення неконвенційних форм військових конфліктів та міжнародного тероризму. Відтак вкрай важливим є виявлення та теоретичне узагальнення особливостей розвитку Збройних сил України у контексті євроатлантичної інтеграції, співпраці з НАТО, скасування позаблокового статусу України, що закономірно зумовлює необхідність підвищення стандартів військово-правової соціалізації відповідно до критеріїв країн Західної Європи та США.

Поряд з цим беззаперечно актуальність дослідження визначається й системною трансформацією посттоталітарного українського соціуму в громадянське суспільство, що супроводжується не лише економічною і політичною, а й світоглядно-ціннісною кризою, необхідністю розбудови демократичної, соціальної, правової держави, що об'єктивно потребує підвищення статусу військовослужбовців та рівня їх правової культури, неспроможністю нинішньої військово-правової виховної системи адекватно реагувати на зміни стилю і форм поведінки військовослужбовців.

Рецензована дисертаційна робота В. В. Федоренка є чи не першою спробою соціально-філософського осмислення військово-правового виховання військовослужбовців, яке створює передумови для теоретичного осмислення та обґрунтування сучасної концепції військово-правового виховання військовослужбовців, засад гуманітарної і соціальної політики у військовій сфері як основи гармонізації відносин армії і суспільства.

В. В. Федоренко дотримується логічно обґрунтованої структури у побудові своєї роботи, що відповідає нормативним вимогам і дозволяє реалізувати поставлені завдання та мету. У вступі міститься виклад актуальності дослідження, огляд джерельної бази й оцінка стану розробленості теми, висхідні методологічні підходи, принципи та методи аналізу, чіткі формулювання об'єкта і предмета, обґрунтування наукової новизни та теоретичного й практичного значення отриманих результатів.

Цілісному соціально-філософському осмисленню військово-правового виховання військовослужбовців сприяло органічне використання теоретичних і методологічних підходів, зокрема історико-філософського, системно-структурного та структурно-функціонального підходів. Важливою складовою методології дослідження є міждисциплінарний підхід, у межах

якого використано й результати аналізу військово-правового виховання військовослужбовців у сферах історії, соціології, культурології, політичної філософії, педагогіки, психології та інших наук.

Логіці здійснення та викладу базових положень дисертаційного дослідження сприяли й принципи історизму, системності, об'єктивності та світоглядного плюралізму. Особливої уваги заслуговує використання дисертантом результатів соціологічних досліджень, проведених останніми роками у частинах, з'єднаннях і навчальних закладах Міністерства оборони України, зокрема й особисто здобувачем, документів законодавчих і виконавчих органів України.

Для розв'язання поставлених завдань і мети дослідження В. В. Федоренко цілком обгрунтовано спирався на оригінальну й ґрунтовну теоретичну й методологічну базу. Зокрема, теоретичну базу дослідження становлять 307 найменувань першоджерел і матеріалів критичного характеру вітчизняних і зарубіжних вчених.

Достатньо широкий філософський кругозір Володимира Валерійовича, його здатність до змістових теоретичних узагальнень, структурування та герменевтичного аналізу дозволив йому здійснити визначити цілісну структуру військово-правового виховання, яка містить у собі цілісність, інтегративність і поліструктурність, стан системи, стійкість системи, ієрархія системи (підпорядкованість рівнів), керування системою, принципи її функціонування та моделювання.

Не вдаючись до детального аналізу змісту дисертаційного дослідження, зупинюся лише на деяких ідеях, які, на нашу думку, є найбільш продуктивними в евристичному контексті. Так у першому розділі «Теоретико-методологічні засади дисертаційного дослідження» автор здійснює осмислення ролі та місця армії у суспільному житті, проаналізовано генезу виховного процесу військовослужбовців від античності до сьогодення. Встановлено, що проблема організації, підготовки та виховання озброєних людей розглядали й давньогрецькі мислителі Геракліт, Демокрит, Арістотель. Дисертант цілком виправдано робить висновок і про те, що саме у Стародавньому Римі було вперше створено військовий статут, у якому було чітко прописано структуру війська та правила його використання.

Заслуговує й на увагу висновок В. В. Федоренка, що світові війни ХХ ст. відкрили явища не тільки прямого впливу суспільства на армію, а й посилення зворотної тенденції – впливу армії на різні сфери громадського життя. У свою чергу в епоху Постмодерну змінюється розуміння сутності військово-правового виховання, ролі і призначення армії. Воєнна глобалізація, геополітичні виклики, міжнародний тероризм, гібридні та інформаційні війни потребують створення сучасної армії та ефективної системи військово-правового виховання, спроможних відповісти на зазначені виклики, своєчасного вирішення низки проблем як у теоретичному, так і практичному аспектах.

У першому розділі дисертант окреслює методологічний інструментарій аналізу військово-правового виховання, концептуальною основою стали праці Арістотеля, Ю. Габермаса, Г. Гегеля, Г. Гроція, Р. Дарендорфа,

Ф. Енгельса, І. Канта, Конфуція, Платона, К. Поппера, Ж.-Ж. Руссо, Сунь-цзи, Е. Тоффлера, Е. Фромма, А. фон Хайєка, М. Яновіца, в яких розкривається взаємодія армії та суспільства у контексті розвитку цивілізації.

Концептуалізація проблеми військово-правового виховання військовослужбовців закономірно зумовила звернення дисертантом до синергетичної парадигми дослідження, яка дозволила проаналізувати невірноваженість і нестійкість як загальний стан української армії, роль випадковості в загальному ході подій у сфері військово-правового виховання, роль одиничного впливу на хід природних подій, що відбуваються в армії, вплив на стан військово-правового виховання ступені відкритості армійської системи, обмін інформацією з соціумом (за винятком сфери військової таємниці); нелінійність розвитку, вибір напрямку розвитку, власні тенденції розвитку армії як самоорганізованої системи та керований розвиток військово-правового виховання в умовах самоорганізації.

У другому розділі дослідження «Військово-правове виховання військовослужбовців: сутність та діалектика становлення» дисертантом проаналізовано природу, зміст і принципи військово-правового виховання, критерії його ефективності та розглянуто особливості правової соціалізації військовослужбовців. Заслуговує на увагу й авторське визначення військово-правового виховання як процесу цілеспрямованого впливу на свідомість, поведінку та діяльність військовослужбовців з метою формування та розвитку в них правових уявлень, переконань, поглядів, почуттів і навичок.

Зміст військово-правового виховання розкривається В. В. Федоренком через формування у військовослужбовців правової свідомості, підтримку статутного порядку у військовій частині, формування в особового складу необхідних військових якостей, забезпечення правильного застосування командирами (начальниками) законодавства, розкриття й усунення причин і умов, які сприяють здійсненню правопорушень, правову пропаганду, організацію індивідуальної виховної роботи з особовим складом, а також аналіз взаємовідносин, які складаються у військовому колективі, діяльність командира як органу дізнання; використання можливостей виховного впливу органів військової юстиції.

Цілком виправданим є й виділення дисертантом 4 взаємопов'язаних етапів військово-правового виховання: 1) формування бажаного як суб'єктивної мети; 2) теоретичне обґрунтування засобів та умов досягнення ефективного результату; 3) безпосереднє втілення, матеріалізацію вибраної мети; 4) оцінку отриманого результату. Особлива увага зосереджена на аналізі ефективності, яка втілюється у кінцевому результаті процесу військово-правового виховання і її функціональній залежності від основних елементів структури цього процесу, а також від об'єктивних умов, в яких він здійснюється.

Третій розділ дослідження «Теорія і практика військово-правового виховання у Збройних Силах України» присвячено розкриттю природи, історичних аспектів і сучасного стану військово-правового виховання військовослужбовців ЗСУ, особливості правової соціалізації в умовах проведення антитерористичної операції. Слушним є й висновок дисертанта

про те, що зміцнення військової дисципліни і правопорядку є основою підвищення бойової готовності української армії, адже соціологічні опитування військовослужбовців і працівників ЗСУ беззаперечно засвідчують невисокий рівень їх правосвідомості. Це пов'язане з тим, українські військовослужбовці закономірно увібрали в себе негативні ментальні риси сучасного українського суспільства і в тій чи іншій мірі схильні до протиправної поведінки.

Не викликає заперечення і обґрунтування автором необхідності підсилення цивільного контролю та демократичного нагляду за сектором оборони, підвищення якості військової освіти, виховання доброчесності військовослужбовців, підвищення рівня прозорості та підзвітності й боротьби з корупцією в армійському середовищі.

У третьому розділі дисертант аргументовано звертається й до миротворчої діяльності ЗС України та її впливу на формування правосвідомості військовослужбовців. При цьому автором встановлено, що досвід спілкування з представниками Збройних Сил демократичних країн збагачує світогляд українських військовослужбовців, впливає на формування в них настанов на правомірну поведінку, підвищує рівень правосвідомості і правової культури; аргументовано, що співробітництво з НАТО потребує не тільки зміни підходів до планування та підготовки Збройних Сил, а й удосконалення військово-правового виховання військовослужбовців.

Поряд з цим автором розкрито й значення традицій та патріотизму в системі військово-правового виховання військовослужбовців, які є фактором національної самоідентифікації військовослужбовців. Визнаючи близькість військових традицій і військово-правового виховання, дисертант констатує, що перші характеризуються низкою сутнісних ознак, зокрема: всезагальністю, емоційністю, міцністю, тривалістю, спадкоємністю й новаторством.

Особливої уваги заслуговує і звернення В. В. Федоренком до проблеми правового виховання в умовах АТО, де діяльність військовослужбовців тісно пов'язана з ризиком для життя, високими емоційними і фізичними навантаженнями; побутовими незручностями, обмеженнями вільного пересування й використання особистого часу, наявністю специфічних криміногенних і антикриміногенних чинників. При цьому стан правосвідомості населення і військовослужбовців у місцях їх тимчасової дислокації прямо залежить від характеру взаємовідносин, які встановлюються між воїнами і місцевими жителями, а, відповідно, і стану військової дисципліни у військах.

Можна зазначити й цілий ряд інших позитивних моментів дисертаційної роботи В. В. Федоренка. Однак міждисциплінарність дослідження зумовила й деякі зауваження й побажання:

По-перше, більш ґрунтовно (с. 64) слід розкрити причини, які зумовлюють негативне ставлення молодих людей до служби у Збройних Силах України на сучасному етапі. Тим більше, що саме ці причини (низький рівень фінансового, матеріально-технічного забезпечення та правового захисту військовослужбовців, клановість, непотизм та відсутність соціальних ліфтів в українській армії, низький рівень професіоналізму та патріотизму середнього і вищого офіцерського складу) є реальною перешкодою

військово-правовому вихованню і соціалізації призовників у військових частинах.

По-друге, потребує уточнення і оновлення соціологічних даних (позиція 194 списку літератури за 2010 р.), в яких низька ефективність військово-правового виховання пов'язується з падінням престижу та авторитету армії "в очах суспільства" (с. 90). На нашу думку, це твердження не уповні відповідає суспільним реаліям України в 2014 – 2016 рр.

По-третє, слід було уточнити твердження дисертанта про те, що "релігійні переконання військовослужбовців не повинні впливати на визначення розпорядку дня в підрозділі..." (с. 150). Загалом підтримуючи це твердження, нагадаємо, що у Збройних Силах України досі служать сотні добровольців, які як мусульмани мають здійснювати намаз п'ять разів на день та шанувати п'ятницю або як іудеї мають шанувати суботній день. Чи не доречним було б більш толерантне ставлення до релігійних почуттів військовослужбовців.

По-четверте, у тексті дисертації наявні русизми (як от "витікає" (с. 48), "постільки" (С. 51), "винос перед строем" (с. 162), "траурний обряд" (с. 166) та ін.) та деякі неточності у формулюваннях ("адміністративно-натискний стиль" (с. 64), "правовий закон" (с. 185) та ін.). Текст дисертаційної роботи в деяких місцях переобтяжений надмірними перерахуваннями, які розділяються крапкою з комою.

Утім, висловлені зауваження й пропозиції мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження, значущість одержаних результатів і висновків, а мають на меті лише прояснити окремі моменти, які розширюють розуміння основних аспектів військово-правового виховання військовослужбовців, що засадничим чином впливає на формування базових принципів подальшого розвитку суспільства і потенційної варіативності його буття. Гадаємо, що вони спонукатимуть дисертанта до подальших досліджень із зазначеної проблематики.

Загалом дисертаційне дослідження В. В. Федоренка виконана на належному теоретико-методологічному рівні. Мова викладу тексту наукова і зрозуміла, дисертант зумів складні проблеми викласти доступно і не на шкоду теоретичному рівню. Дисертаційна робота відзначається ретельно опрацьованим змістом, узгодженістю концепції та висновків, а її автор продемонстрував належну культуру логіко-дискурсивного мислення, здатність не лише продукувати та належним чином презентувати нові ідеї, а й розвивати науковий дискурс під час розгляду об'єктивно амбівалентних проблем. Для досягнення поставленої мети В. В. Федоренко спирався на оригінальну й ґрунтовну методологічну та теоретичну базу. Зокрема, теоретичну базу дослідження становлять 307 найменувань першоджерел і матеріалів критичного характеру вітчизняних і зарубіжних вчених. Основні положення та висновки дисертації знайшли відображення у 16 публікаціях: 8 статтях, з яких 6 – надруковано у фахових виданнях України, 2 – у зарубіжних періодичних виданнях, та 7 тезах доповідей, опублікованих у матеріалах наукових конференцій, 1 навчально-методичному посібнику.

Результати дисертаційного дослідження, основні концептуальні ідеї та

висновки, сформульовані в дисертації, належним чином відображені у наукових публікаціях автора, отримали належну апробацію на міжнародних, всеукраїнських теоретичних і науково-практичних конференціях. Автореферат та наукові публікації уповні відображають основний зміст дисертації.

Отже, дисертаційна робота В. В. Федоренка розкриває спектр вагомих теоретичних і світоглядних проблем, що, без сумніву, буде вагомим кроком у розвитку соціально-філософської парадигми дослідження. Наявні у дисертації теоретико-методологічні підходи та зроблені висновки є безперечним внеском у соціально-філософське проблеми військово-правового виховання військовослужбовців. Не викликає жодного сумніву, що досліджена дисертантом проблема знайде плідне продовження у вітчизняній філософській, соціально-політологічній, правовій та педагогічній науці. Впевнений, висновки і положення дисертації знайдуть плідне застосування у процесі викладання нормативних курсів з філософії, соціальної філософії, історії філософії, політології, історії та філософії права.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що дисертація Федоренка Володимира Валерійовича «Військово-правове виховання військовослужбовців Збройних Сил України: соціально-філософський аналіз» є самостійним, логічно завершеним, цілісним науковим дослідженням важливої теоретичної і практичної проблеми, відповідає вимогам відповідає пунктів 13, 14. «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. за № 567, а його автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидат філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент
кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри суспільних наук
Житомирського національного
агроєкологічного університету

Ю. В. Ковтун